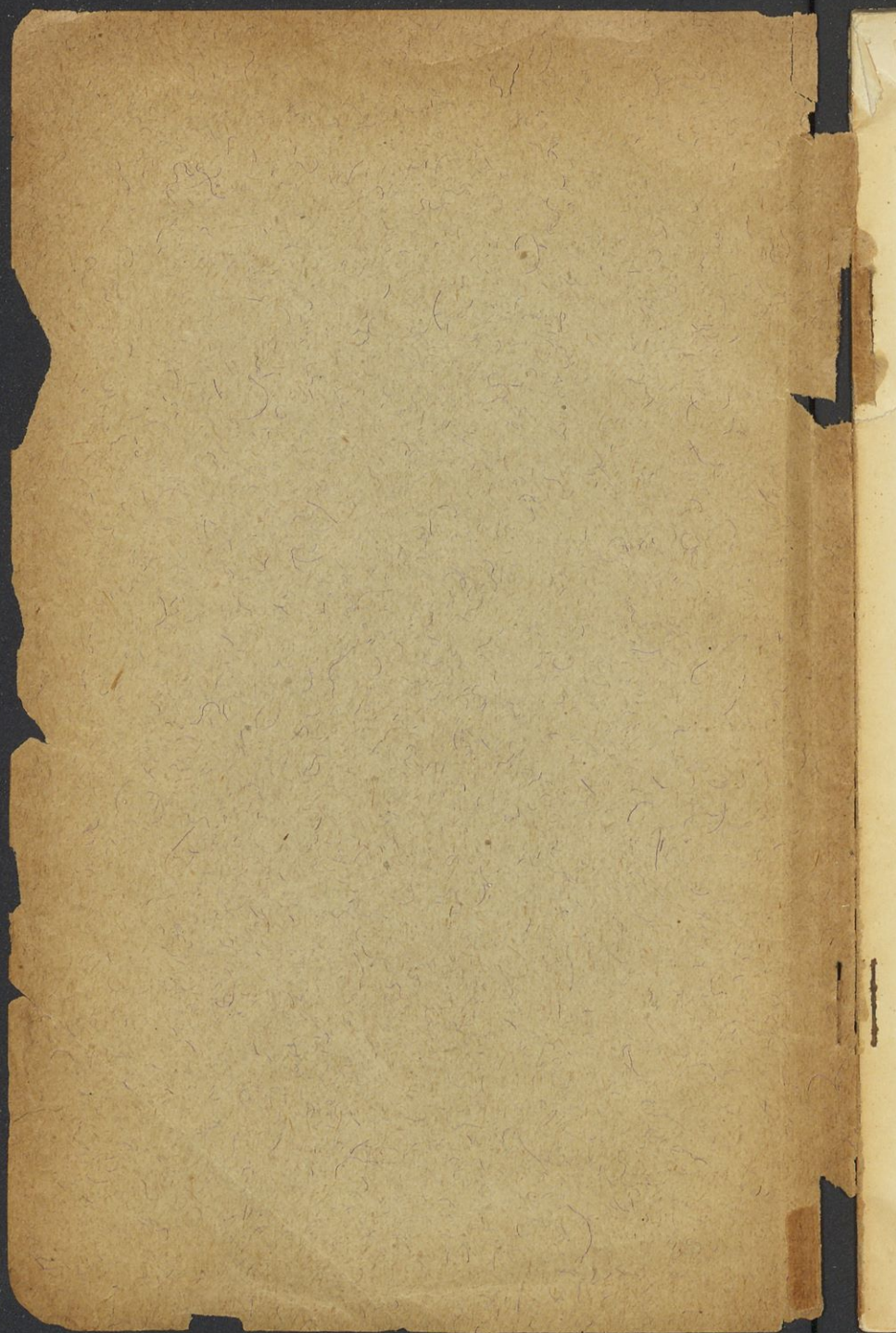

44733

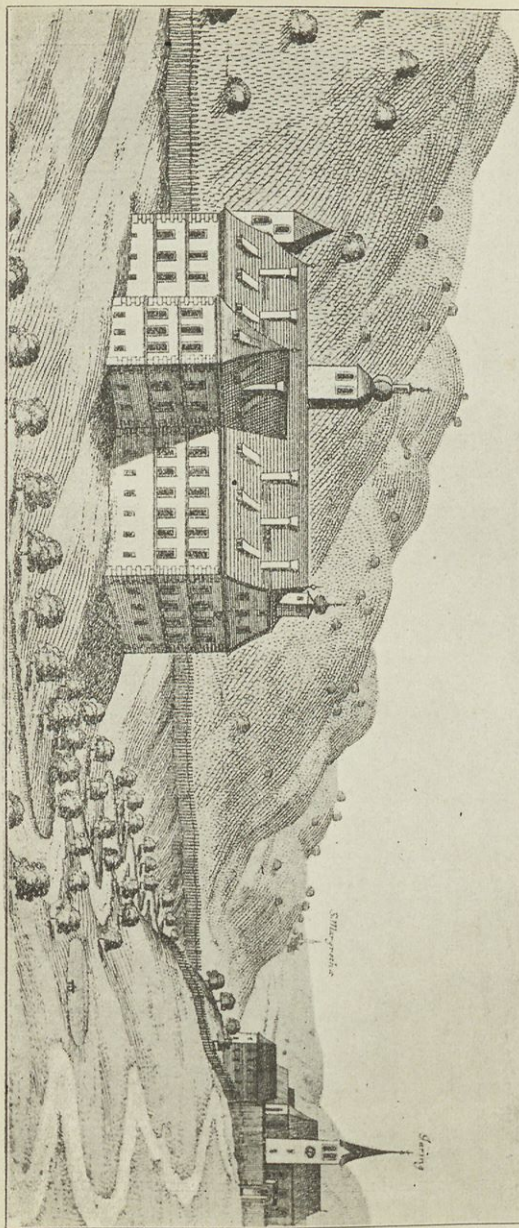
F. Spillmann

Gießen

1909

LARINCHOF

Zgodovina Jarenine

v Slov. gor.

in zajedno

kmetskega stanù na Spod. Štajerskem.

Spisal

GABRIEL MAJCEN,

c. kr. profesor.

Ponatis iz „Slovenskega Gospodarja“.

Maribor, 1908.

V založbi Zgodovinskega društva«. — Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

44733

030024555

I. Predčloveška doba.

Hrib s cerkvijo sv. Urbana nad Mariborom je znan daleč na okrog; on stoji ob robu Slovenskih goric, ki je pa glede visokosti precej nadkrikuje: zato se z njega udi krasen razgled črez to gričevje. Marsikateremu, ki se je s tega hriba oziral po zelenih Slov. goricah z belimi hišicami, se je pač že vsilil primer z morsko površino, ki je s svojimi valovi in nad njimi plavajočimi jadri na hip otrpnela.

Niso tako nastale Slov. gorice, pač pa so morsko dno ali prav za prav kos dna onega morja, ki je nekdanj plulo ob planine nižjeavstrijske, štajerske, kranjske, ob gore hrvatske, bosenske, in srbske, ter segalo do vzhodnega in severnega notranjega roba Karpatov; v to morje se je izlivala Donava pri Dunaju. Nekoč pa je voda prodrla gorsko ožino med Karpati in srbskimi gorami ter se izlila skozi nastalo sotesko proti vzhodu. Morsko dno, ki se je bilo pokazalo, pa se je jelo sušiti ter sčasoma toliko usahnilo, da se je izpremenilo v kopno.

O nekdanjem morju priča to, da se zemlja v Slov. goricah nahaja v plasteh; pričajo pa tudi školjke, korale in ostanki takih rib, ki žive le v morju.

Slov. gorice so del vzhodnega roba morskega dna; zato spadajo med one pokrajine, ki so bile dan zagledale in se tudi posušile najprej. Kdaj so bile pripravne, da se je na njih moglo naseliti človeško bitje, kdo ve?

II. Prva človeška doba (— 15 pred Krist.).

Okoli 8000 pr. Kr., tako mislijo učenjaki, je bil ustvarjen prvi človek. Človeštvo se je množilo, nastali so narodi. Kateri narod je bil prvi, ki je bival po Slov. goricah? Tudi to se ne ve. Najstarejše ljudstvo pa, o katerem vemo, da je bivalo tukaj, so bili Ilirci. Kedaj so prišli v te kraje, je prikrito; gotovo pa pred 1500 pr. Kr. Mogoče, da so bili prvo. Bili so mnogoštevilen narod, ki je segal od Grške čez balkanski polotok sem gor do nas in še dalje, bržkone do Donave. Govoril je svoj poseben jezik, ki je nekoliko podoben slovenščini, nemščini, italijanščini; živel je zelo priprosto, iz kraja v duplinah in podzemskih jamah, pozneje v lesenih bajtah, večjidel o lovu, ribstvu in živinoreji; orodje je imel izprva iz brušenega kamena in kosti, pozneje iz brona in še pozneje tudi iz železa. Včasih najde kdo kako kameno sekuro ali kaj sličnega v zemlji; ljudje pa mislijo, to je strela; nahajajo se v zemlji celo ostanki kosti starih Ilircev.

O Jarenini v tej dobi se ne ve nič, ker se doslej tukaj ni našlo ostankov. Kraj bržčas ni bil obljuden. Bil je v nižavah še zelo močvirjen, po traviščih so se pasli bivoli, jeleni in losi, po gostih šumah se klatili medvedi, volkovi in divji mrjasci.

Okoli 500 pr. Kr. pridrl je v naše kraje od zapada, iz današnje Švice in Francije, drug silen narod ter zasedel severni del ilirskega sveta, to so bili Kelti. Zapadno-vzhodna meja med Ilirci in Kelti je nekako šla čez zgornji del Slov. Štajerja in je vsled tega prebivalstvo v Slovenskih goricah bržkone bilo mešano. Danes žive Ilirci le še na jugu nekdanje svoje zemlje, na Turškem, in se imenujejo Albanci; štejejo jedva dva milijona.

Tudi Kelti so bili samostalen narod s posebnim jezikom, in ki je tudi kakor ilirski bil soroden s prej imenovanimi. Njih orodje je že boljše praktično in finejše izdelano in večjidel iz železa; tudi keltski grobovi se nahajajo. Sicer pa so še tudi

Kelti bili malo omikan, a bojevit narod, ki je rad bival v lesenih vaseh ter živel o lovu, ribarstvu, živinoreji in priprostem poljedelstvu. Tako je bilo do 15 pr. Kr.

Tudi iz tega časa o Jarenini še ni sledu.

III. Rimska doba (15 pr. Kr.—476 po Kr. r.).

L. 15 pr. Kr. postanejo Rimljani gospodarji naših pokrajin in tudi Kelti so izginili; danes jih živi raztresenih po Francoskem in Angleškem še kakih 9 milijonov. Rimljani so bili silno mogočen narod, ki je štel kakih 120 milijonov duš. Jezik Rimljanov je bil latinski, njih kultura visoka; pod Rimljani prodirajo v naše kraje prvi žarki krščanstva (sv. Marko, sv. Mohor, sv. Maksimilijan, sv. Viktorin); po l. 313 je krščanska vera bila od države priznana in zdaj se je širila zelo naglo ter paganstvo kmalu popolnoma izpodrinila. Rimljani pa so tudi bili umni poljedelci in vinarji, pod njimi so nastala lepa mesta (Petovio, Celeja, Solva), ki so jih vezali z dobro zidanimi cestami. Izmed teh omenim samo eno: iz Ogleja črez Ljubljano, Celje, Ptuj in od tod stranska preko Slov. goric, približno črez Sv. Trojico ali Sv. Benedikta, črez Negovo v Radgono in Sobotico, od tod zopet glavna, do Donave.

L. 375 pa se začne ona dvestoletna čudna doba, v kateri so od vzhoda sem črez naše kraje proti zapadu (Franciji in Španiji), vzlasti pa proti jugu (v Italijo) narodi hodili kakor mravlje; seveda to potovanje ni bilo mirno, ampak se je vršilo z mečem v roki, in sledovi, ki so jih narodi puščali za seboj, so bili puščoba, razvaline in smrt. Prvi izmed teh narodov so bili Huni (375), ki so pod kraljem Atilo († 453) postali Evropi šiba božja. Drugih narodov ne imenujem. Silovitosti te dobe so postala žrtev mnoga mesta (Ptuj), vasi, cerkve, pa tudi mogočna rimska država. Z l. 476 je v naših krajih konec rimski oblasti.

O Jarenini se tudi zdaj še ne ve nič. Dokler se tu ne bo našlo rimskih ostankov, moramo misliti, da Jarenina pod Rimljani ni bila obljudena.

IV. Doba do prihoda Slovencev (476—568).

Preseljevanje narodov še traja skoraj 100 let po koncu rimske oblasti. Imena teh narodov pustimo! Kraji so postali goli, selišča so bila razdejana in požgana, ceste zanemarjene in okrvavljene.

O Jarenini zgodovina še vedno molči.

V. Slovenci samostalni (568—ok. 745).

Konec preseljevanju so storili narodi, ki so ostali na zemlji, ki so si jo bili izvolili; to so pred vsem bili naši predstarši, Slovenci, ki so, prišedši iz današnje Rusije, se v sedanji domovini začeli naseljevati po l. 568. Tudi oni so si morali zemljo priboriti z mečem, zato je njih prodiranje proti zapadu sel vršilo le počasi. Zasedli so poleg pokrajin ob morju tudi današnje Kranjsko, Koroško, Štajersko in zapadni del Ogrskega; gorati del so zvali Gorotan. Žalostno podobo jim je nudila nova domovina, vendar so bili zadovoljni, saj so bili svobodni pod svojimi knezi, pa si tudi svesti roke, ki zna delati, a tudi udariti, če pride sovražnik kalit miru.

Takega so imeli zares in sicer na levi kakor na desni; na zapadu Bavarce (nemško pleme), na vzhodu divje Obre. Hujši so bili zadnji; bili so narod, ki kakor Huni ni hotel delati, pač pa dobro živeti; zato je živel o ropu, na kojega je hodil med delavne narode, najnavadnejše med Slovence. Grozno so trpeli naši pradedje radi Obrov (pesjani); včasih so se jim morali udati popolnoma, včasih so jim samo plačevali davek, včasih zopet se jim je posrečilo, odbiti in užugati je; vzlasti dokler je Slovanom vladal Samo (623—658), h katerega državi je bržčas tudi spadal Gorotan, so bili napadi Obrov brezuspešni. Sicer pa so Slovenci še tudi po Samovi smrti ostali samostalni.

Kulturne razmere so med Slovenci v obče bile ugodne. Živel so naši prastarši v zadrugah, v katerih je veljalo: vsak za vse, vsi za vsakega. Pomankanja ni bilo, pa tudi ne stiskanja, ker so vsi bili med seboj enaki; suženjstva niso poznali; bavili so se s poljedelstvom, živinorejo, vinarstvom in čebelarstvom.

Po veri so še bili pogani. Začne pa se drugokrat v naših krajih sejati seme krščanske vere (sv. Amand, 630); sicer pa so prihajali misijonarji iz Ogleja in pozneje tudi iz Solnograda; toda uspeha so imeli malo.

Jarenina se je bržkone še le v tej dobi začela obdelovati in naseljevati. To mi pravi: 1. dejstvo, da iz prejšnjih dob ni sledov, 2. pristno slovensko ime Jarenina, 3. dejstvo, da v naslednji dobi v zgodovini že tu nahajamo ime Jarenina, in 4. dejstvo, do nosi v onem času ta kraj to ime, dasi se je tu nahajala cerkev sv. Marije.

Ime Jarenina je brezdvomno slovensko in nastalo iz debla „jar.“ V slovenščini je to deblo čveterrega pomena; primer za prvi pomen: jaro žito. za drugega: jara kača, za tretjega: jaren glas, za četrtega: jarek. Po mojem mnenju je deblo v besedi Jarenina istega pomena, ki ga ima v besedi „jarek.“ Katerega pa? Jarek je, to mi pravi oblika besede, ono, kar je nastalo po jaranju, torej po kopanju; in moral je staroslovenski jezik imeti glagol z deblom „jar“, bržčas „jarati“ = kopati. Vem, da ga v staroslovenskem slovarju ne najdem, ali to mi ne dokaže, da ga ni bilo; saj tudi besede „jarek“ nima staroslovenski slovar, dasi je jezik to besedo imel gotovo, ker jo imajo mnoga druga slovanska narečja. „Jarenina“ je torej (na novo) prekopana zemlja, novina; primerjaj „krčevina!“ Naši prastarši so ta prvotni svet začeli obdelavati in ga zato zvali Jarenino. Imam še dokazati, da je beseda Jarenina nastala v tej dobi. Prej ni mogla, ker ni bilo tukaj Slovencev; v naslednji dobi se pa že čita. Dalje. Čita pa se ob enem s poročilom, da je tu stala cerkev sv. Marije. Bržkone se je prva cerkev postavila

še le tedaj, ko je že bilo več stanovnikov tukaj; tudi bi kraj potem, ko je cerkev že stala, več ne dobil posebnega imena, ampak bi se zval Sv. Marija v S. g., ker druge cerkve s tem imenom tedaj v teh krajih ni bilo. Ime Jarenina je torej bilo, preden se je postavila cerkev; ker pa je prva cerkev nastala bržčas (mislimo tudi na legendo o sv. Cirilu in Metodu!) v začetku naslednje dobe, je prav verjetno, da je ime Jarenina nastalo v tej dobi. Potemtakem je Jarenina prestara, pristno slovenska naselbina; predstavljati si imamo poleg gozdov in travišč obdelano zemljo, na njej raztresene priproste lesene hiše z gospodarskimi poslopji. Prebivalstvo pa je ne le v Jarenini, ampak v Slov. gor. sploh bilo bolje redko; mnogo zemlje ni bilo obdelane.

VI. Slovenci pod Nemci do Habsburžanov (ok. 745—1282).

Kakih 175 let po našem prihodu v te kraje pa je samostalnosti bil konec; ne moremo te dobe imenovati zlate, ker jo večjidel izpolnjuje trpljenje, ali svobodni smo bili. Kaj to pomeni, bomo izvedeli kmalu. Izgubili pa smo svobodo takole. Napadli so nas zopet Obri; naš slovenski knez Borut se je do Bavarcev obrnil za pomoč; dali so nam jo, ali, ko so bili Obri užugani, vklenili nas v svoj jarem. Natančnejega ne vemo nič, še leta ne, le, da se je to zgodilo med 743 in 748. Ker pa so Bavarci prav v istem času prišli pod vladno drugega nemškega plemena, Frankov, in se je Gorotan priklopil Bavarski, smo hkrati imeli dva nemška gospodarja, kot neposrednega Bavarce in kot višjega Franke. Postali smo poleg svobodnih Nemcev dvojni podložniki, in vsi upori so bili brezuspešni. Pokristjanjevanje se je nadaljevalo, posebno po sv. Modestu (750), a ljudstvo je branilo staro pagansko vero.

768 leta pa začne v frankovskem kraljestvu vladati Karol, ki ga zgodovina imenuje Velikega. Postal je tudi cesar. Njegova roka je bila železna. Karol je Obre uničil; zraven tega pa njegova vla-

da pomeni za nas: popolno pokristjanjevanje, suženjstvo in ponemčevanje.

Škofu solnograškemu in oglejskemu je dal pravico, od pokristjanjenih Slovencev terjati desetino. To je povzročilo, da je zlasti solnograški škof dal pokristjanjevati z večjo vnemo; verske upore pa, ki so bili nastali, je Karol dal zadušiti z mečem. Tako je do okoli 800 v naših krajih bilo vse pokristjanjeno in začela se je cerkvena organizacija; L. 811 še je Karol določil Dravo za mejo med obema škofijama. Jarenina je torej spadala pod solnograško škofijo, oziroma nadškofijo, ker je škof kratko prej bil postal nadškof; duhovniki so bili Nemci. Nismo si pa teh predstavljati kot župnike in kaplane v današnjem pomenu besed; ti duhovniki so bili misijonarji, nastavljeni h gotovim cerkvam na poziv in odpoziv; istotako se ne more govoriti o župnijah, ker rajon misijonarju ni bil omejen.

Bržčas je Jarenina že v tej dobi, torej v najzgodnejši dobi krščanstva med Slovenci, dobila svojo cerkev; vendar od te cerkve danes ni nič več.

Ko so naši pradedje prišli pod Nemce, so zemljo, ki so si jo bili priborili s krvjo in skozi 175 let obdelovali kot svojo, iz večjega izgubili. Po nemškem pravu je novo pridobljena zemlja, kolikor je ni bilo obdelane, bila kraljeva; po tem bi naš narod sicer bil mogel ostati v posesti svojih zemljišč, toda zgodovina nas uči, da je v istini bilo drugače, da je namreč le malo slovenskih posestnikov se pustilo na svojini ter veliko večino razlastilo. Karol je boljše kose novega sveta, oziroma kolikor je hotel sam dati obdelovati, obdržal za se, ostalo pa razdelil med take, ki so si bili pridobili zaslug na ta ali oni način, pa tudi med take, ki so se mogli obvezati, da mu dajajo vojake. Obojni so mogli biti le svobodni, ne sužnji, in to so bili iz večjega Nemci. Bili so to vojvode, mejni grofje, drugi visoki plemenitaši, škofje, menihi, nižji plemenitaši, pa tudi neplemeniti svobodniki.

Zemljišča pa jim je cesar ali daroval ali dal v najem. Oddajali so se različni kompleksi, po

100—5000 ha in še več. Obdeljeni pa so zopet proti gotovim pogojem oddajali drugim nemškim svobodnikom, ako so imeli preveč. Tako je na mah naša zemlja do malega bila razdeljena med Nemce ter preplavljena z večjimi in manjšimi posestniki, ki so iz večjega bili prišli iz Bavarskega.

Poleg njih so zdaj naši prastarši do malih izjem bili brez imetja; reklo se je tedaj: „Kar pojem, to je moje, drugega nič.“

A ne le to, izginila je kakor črez noč obenem tudi veljava njihovih starih zakonov, še več, kot premagani postali so sužnji, to se pravi, izgubil je vsak celo pravico črez samega sebe. Veljalo je za nje odslej bavarsko pravo in po tem so bili popolnoma brezpravni. Novi gospodar Slovenca ni smatral za človeka, kakor je on sam, ampak za lastnino, kakor mu je domača žival ali katerabodi reč, s kojo sme ravnati, kakor se mu ljubi. Slovenec se je prodajal in kupoval, menjal za drugega, za kako reč ali žival, on ni mogel z nikomur skleniti kake pogodbe, saj mu ni bilo mogoče besedo držati, za ženo si je imel vzeti ono, ki mu jo je dal gospodar, in tedaj, kadar mu jo je dal; še celo do svojih otrok ni imel pravice, imel jo je gospodar. Če je Slovenec storil komur kako škodo, moral jo je poravnati gospodar; če je kdo Slovenca ubil, se je gospodarju plačala odškodnina.

Beseda Slovenca, kot sužnja, ni veljala nič, zato tudi pred sodnijo revež ni našel milosti. Ni se sam mogel zagovarjati, mogel je to storiti le kak svobodnik, če je hotel. Zato pa se je največkrat razsodilo s takozvano božjo sodbo; obsojenec je n. pr. moral položiti golo roko na razbeljeno železo; ako je rana recimo v treh dneh zacelila, bil je spoznan nedolžnim, sicer ne. Vrh tega je sužnje sodilo drugo sodišče nego svobodne in tudi po drugih načelih. Tudi so se sužnji drugače kaznovali nego gospoda; gospoda le z denarnimi globami in v skrajnosti z izgubo svobode, sužnji z zaporom, pretepanjem, z raznovrstnim mučenjem in s smrtjo.

Skratka, suženj se ni smatral za človeka, ampak z živino vred za bitje, ki je zgolj za delo, h kateremu se je priganjal z bičem, palico ali šibami. Ker je Nemcem Slovenec bil suženj, je v tem času beseda „Slave“, ki so jo Nemci rajši izgovarjali „Sklave“, dobila pomen „suženj“, v kateri obliki ga ima še danes.

Na duhovniški zemlji se je Slovincem godilo bolje; zato je tedaj nastala prislovica: Pod duhovno gosposko je dobro biti.

Vladajoči jezik, to je jezik gospode, je bil nemški; zato je lažje izhajal oni suženj, ki se ga je priučil in posluževal; vsled tega se je mnogo Slovencev raznarodilo.

Karol Veliki je leta 814. umrl. Zemljišča so še tudi oddajali njegovi nasledniki, ki so tudi Slovence držali dovolj trdno, vendar je vladna moč za 100 let oslabela. To so porabili Slovenci na Ogrskem in Slovani, bivajoči severno od njih, ki so tudi nosili frankovski jarem, da se ga otresejo. Začetnik temu gibanju je bil moravski knez Mojmir in res se je ustanovila takozvana Velikomoravska slovenska država, ki ni pripoznavala nadoblasti frankovske. Pred Mojmirom je moral neki slovaški knez imenom Pribina bežati in je pritekel k Frankom. Frankovski kralj mu je podaril deželo, ki je ležala deloma v Slovenskih goricah, deloma na Ogrskem. Glavno mesto ji je bil Blatograd blizu Blatnega jezera; tudi Radgona in Ptuj sta spadala v to deželo. Gorotan je ostal pri Nemcih.

To nam je treba vedeti, ker se hočemo dotakniti legende, ki se v Jarenini in bližnjih krajih pripoveduje o sv. Cirilu in Metodu. Legenda pravi, da da sta sveta brata na potu v Rim po Slovenskem Štajerju oznanjevala božjo besedo, prenočila in maševala v Jarenini, kakor tudi maševala pri Sv. Benediktu. Ker si to pripoveduje priprosto ljudstvo, in je, v kolikor se življenje svetih bratov zdaj pozna, vse, kar se pripoveduje, bilo mogoče, je verjetno, da legenda sega res v one čase nazaj in poroča golo istino. Navedeno se je moglo zgoditi na prvem

potovanju v Rim, ker sta se le tega udeležila oba brata; to je bilo 867; Ciril se iz Rima ni več vrnil. Na potu iz Velike Moravske sta se, kakor je dokazano, delj časa mudila v Blatogradu. Naravno je, da sta od tod ubrala najkrajšo, najboljšo in pa pred vsem najvarnejšo pot v Italijo, in to je bila ona prej opisana, tedaj še dovolj dobra rimska cesta, ki je držala na Radgono in preko Slovenskih goric na Ptuj in na Celje. Da sta pa sv. brata prišla v Jarenino, si razlagam tako: delokrog onega duhovnika, ki je za navadno bržčas bival v Jarenini, je segal do omenjene rimske ceste ali še črez njo; saj je ozemlje sedanje trojičke župnije se potem, ko se je ustanovila jareninska župnija, vzela k njej. In tako se mi zdi prav naravno, da je jareninski duhovnik blagovestnika na potu pozdravil in povabil k svoji cerkvi. Pri Sv. Benediktu pa je takrat tudi že stala cerkev, saj se je bila postavila l. 853.

Koncem 9. stoletja prihrujejo iz Azije Madžari in se naselijo v današnji Ogrski. Tudi Madžari so bili tak narod kakor Huni in Obri in hoteli živeti le o ropu. Toda sčasoma so jim Nemci vendar vzeli pogum, napadati v velikih vojskah zahodne dežele. Ko so Madžari bili užugani, je nemški pritisk postal zopet huji.

V naši dobi pa je Jarenina tudi prišla k Štajerski in Štajerska pod vladu Habsburško. Kako se je to zgodilo? Okoli 1000 se je Gorotan odločil od Bavarske, povzdignil v vojvodino (Koroško), postavil pod posebnega vojvodo in razdelil v grofije. Grofija, h koji je spadala Jarenina, je ležala na levem in desnem bregu Drave in se imenovala „Marka ob Dravi.“ Na čelu ji je bil takozvani „markgraf“ ali mejni grof: sedež mu je bil grad „Markburg“ na Piramidnem hribu pri sedanjem Mariboru. Marka je bila zopet razdeljena v manjša ozemlja, ki so zopet bila pod nemškimi grofi, oziroma plemenitaši. Ozemlja teh plemičev so sčasoma postala dedna od očeta na sina, če tega ni bilo, na sorodnika, in vsak grof, oziroma plemič, si je zdaj pri-

zadeval, kolikor mogoče ozemlja spraviti pod svojo oblast, ker si je s tem zvišal dohodke, moč in čast. Tako je ves gornji in spodnji Štajer bil prišel pod vladu nekih grofov, ki so jim rekali Travngavci. Tudi v marki ob Dravi je tedaj vladal neki sorodnik imenovanih grofov, in ta je po smrti marko zapustil onemu Travngavcu, ki je imel gornji in srednji Štajer. Tako so zdaj bili ti trije deli naše dežele združeni ter se zvali Štajersko, in tako je tudi Jarenina prišla k Štajerski. Mejni grof štajerski je bil podložen bavarskemu vojvodi; 1180 pa se je Štajerska od Bavarske odcepila in povzdignila v posebno vojvodino, podložno neposredno nemškemu cesarju. 1192 umre zadnji Travngavec moškega rodu in vojvodino Štajersko dobi po testamentu vojvoda avstrijski, kojega dežela je ležala v sedanjem Gornjem in Spodnjem Avstrijskem in se zvala Avstrija; bil je novi vojvoda rodu Babenbergovcev. Štajerska je bila prva dežela, ki je pristopila k Avstriji ter povečala jedro sedanje veldržave. 1246 umre zadnji Babenbergovec. Štajersko je cesar dal upravljati po namestnikih, ali dežela je čutila, da je brez pravega vladarja. Močnejši, zlasti plemiči, so se polaščevali imetja slabejših in tirjali desetino in davke, do kojih niso imeli pravice. Da se zopet naredi red v deželi, je gosposka izvolila češkega kraljeviča Otokarja za vojvodo, ki jo je pa že črez eno leto moral odstopiti Madžarom. Toda Štajerci z madžarsko vladu nismo bili zadovoljni in deželo zopet ponudili Otokarju, ki jo je, premagavši Madžare, tudi dobil.

Po smrti Otokarjevi pa je Štajersko vzel novo izvoljeni nemški kralj Rudolf, prvi Habsburžan, nazaj in jo 1282 z Avstrijo vred v vladu izročil svojima sinovoma. Od tega leta smo nepretrgano pod žezlom Habsburškim, do pred 100 leti bili sicer del nemškega cesarstva, a pod posebno, od Nemčije vedno bolj neodvisno vladu.

Zadnja leta te dobe nahajamo kot namestnika vojvode deželnega glavarja.

Tudi v cerkveni upravi imamo izpremembe; v 12. stoletju so se začele omejene župnije s stalnimi župniki; 1218 se je ustanovila sekovska škofija, pod katero je spadala tudi Jarenina, 1228 lavantska.

V naši dobi so se vršile tudi križarske vojke, ki so trajale od 1096 do 1270, torej skoro 200 let, in življenje popolnoma izpremenile. V teh vojskah je pomrlo mnogo plemstva in svobodnikov sploh, zato so se posestva pogosto združevala in s tem večala. Pomrlo pa je tudi mnogo sužnjev, ker so z gospodo bili morali iti v vojsko, in vsled tega je zmanjkovalo delavcev. Zato se je zdaj suženj boljše upoštevati, in jelo se je boljše ravnati ž njim. Dovoljevalo se mu je kaj imeti, n. pr.: denar, kako živinče, obleko i. dr., vendar le premakljivo blago, in ta imetek množiti. Tako je sužnju bil ustvarjen pogoj, da se je mogel začeti malo gibati. Poleg tega pa so mnogi svobodni, ki se jim je vsled dedovanja nabralo toliko zemljišč, da jih sami niso mogli dati obdelati, bili prisiljeni kose oddati. Odjemali pa so jih sužnji; dobivali so je na odpoved in proti zavezi, da zato nekaj določenega „dajajo“ (činž) in na gospodarjevo posestvo hodijo „delat“ (tlaka). Pogosto so se posestva tudi dajala v najem z dedno pravico. Sčasoma so se mala zemljišča najemnikom in tudi sužnjem v gospodarjevi službi celo jela prodajati; kot posestniki so taki bili tudi svobodni, zato pa so posestva morali plačevati drago in poleg kupnine vsako leto staremu gospodarju še nekaj dati, da se je nekdanja odvisnost označevala. To so bili mali kmetje. Kdor te dolžnosti ni držal, je posestvo zopet izgubil in zapadel v suženjstvo. Bili so torej: prvotni posestniki ali gospodarji, mali kmetje, najemniki in sužnji na gospodarjevih posestvih. Najemnikom sta bila činž in tlaka strogo določena; činž se je dajal v denarju in pridelkih, tlaka se je delala navadno po tri dni na teden, na Spodnjem Štajerskem malone vse dni tedna. Zato je najemništvo bilo zelo hudo: prosti kmet postati pa je bilo zelo težko; gospoda je rekala: „Kmete, ki hrepene po

svobodi, se more le z ostro šibo in palico brzdati.“ Seveda so se poleg takih gospodarjev nahajali tudi dobrosrčni.

Pa tudi plemstvo se je vsled križarskih vojsk povzdignilo; trpljenje za sveto stvar ga je oblačilo, spoznavanje novih dežel izobrazilo, ker jih je mnogo pomrlo, se je v rokah ostalih pomnožil imetek, mnog si je v vojski pridobil tudi slavo. Ker je njih ugled rastel, so mnogi od deželnega vladarja dobili pravico, da smejo na svojih gradovih o manjših prestopkih soditi sami (nižje sodstvo); rekurirati se je moglo na deželno sodstvo, ki je tudi sodilo o večjih prestopkih.

Še le v tej dobi pridemo do prvih zgodovinskih poročil o Jarenini. V začetku 12. stoletja je pri Mariboru živel bogat grof imenom Rudolf Witenwald, ki je poleg drugih velikih posestev imel tudi obsežno zemljišče okoli današnje jareninske cerkve; tudi cerkev sv. Marije je stala na tem posestvu in sicer prav na mestu sedanje župnijske cerkve, in je tudi bila njegova. Ta grof se je zoper svojega škofa, to je solnograškega nadškofa, hudo pregrešil in zato bil iz katoliške cerkve izobčen. Rad bi pa bil zopet v cerkev sprejet. Da se mu je to dovolilo, je okoli 1135 nadškofu podaril zemljišče okoli jareninske cerkve, ki je segalo od izvira Poličkega potoka pa dol do Pesnice, s cerkvijo vred.

Listina sicer pravi „od izvira Jareninskega potoka“; toda potok, ki se danes imenuje Jareninski, kot tak nima izvira, ampak nastane iz Poličkega in Vajgenskega. Witenwaldovo posestvo se je torej začelo ali pri izviru Poličkega ali pri izviru Vajgenskega potoka. Mogoče pa je le prvo, ker so admontci na Poličkem vrhu imeli zemljišča in ni listine, ki bi poročala, da bi jih bili pozneje kupili ali dobili, dočim o posestvih na Vajgnu imamo take zapiske. Gornji konec Witenwaldovega posestva imamo torej iskati pri izviru Poličkega potoka; o spodnjem ni dvoma: kako široko je bilo, pa v listini ni povedano; bržkone je segalo od enega brdnega slemena do drugega. Potemtakem je darilo

Witenswaldovo bilo cela dolina današnjega Poličkega in Jareninskega potoka dol do Pesnice z obehma nizzdolvema. Gornja poprečna meja je prav zanimiva; ne bom se namreč motil, če mislim, da je črez dolino šla pod takozvano Minerlovo puščo nad Zmrzlenikom, kjer je še danes označena po dveh hrastih na travniku; vzhodno od njih se je držala jarka, po kojem priteče Polički potok iz hribov, zapadno pa se dvigala na negloboko, a naravno preseko v brdnem slemenu; sicer pa je mejo tudi zato prav lahko spoznati, ker se ravno tukaj (312 m) dolinica ob Poličkem potoku prevali v dolinico, ki drži proti Sv. Ilju.

Nadškof pa prejetega zemljišča ni obdržal zase, ampak ga takoj v izveličanje svoje duše z vsemi pravicami, ki so bile na njem, daroval kratko prej ustanovljenemu samostanu admontskemu. Tako govori zgodovinsko poročilo. 1139 se ime Jarenina (v Slov. gor.) nahaja zapisano prvokrat in je posestvo, o kojem govorimo, prvo, ki so ga admontci dobili v tem kraju. Čita se sicer, da bi Admont bil že pri ustanovitvi (1074) dobil neko posestvo v Jarenini v Slov. gor.; ali to je pomota, ki je nastala po zamenjavi te Jarenine z „Jaring“ v Zavzalu in se pojasni, ako se razne listine primerjajo.

Kaj pa vemo o Jareninskem dvoru? Gotovo je že pod grofom Witenswaldom na zemljišču stalo kako poslopje, s kojega se je ono upravljalo. Gotovo je pa tudi, da to ni bil sedanji dvor, ki je iz novejše dobe; mimo tega je prvotni dvor baje stal nekoliko nižje od sedanjega; tako se namreč govori, zapisanega pa ni nič.

Admontci so v svrhu oskrbovanja posestva na dvoru ustanovili takozvano proštijo in, kakor pravijo stari zapiski, od nekđaj pred vsem gojili vinski trto.

Med 1139 in 1160 je nadškof ustanovil jareninsko župnijo, ki jo je bil sestavil iz pokrajin, tvorečih danes sledeče župnije: Sv. Ano na Krembergi, Sv. Lenart, Sv. Trojico, Sv. Jurij v Slov. gor., Sv. Jakob, Jarenino, Sv. Ilj, Spodnjo Kuni-

gundo in menda tudi Svičino s Sv. Jurijem ob P., ki je pa, če je spadala k Jarenini, čez kratko bila od te odločena; vrhu tega je še del Sv. Marjete spadal k Jarenini. Bržčas z ustanovitvijo jareninske župnije je tudi njo nadškof podelil admontcem in sicer tako, da je župnik v gospodarskih stvareh bil odvisen od admontskega opata, v duhovnih pa od nadškofa. Iz zadnje pripombe moramo sklepati, da so jareninski duhovniki bili posvetni. Gospodarske razmere si imamo misliti tako-le: župljani so duhovni oblasti imeli dajati desetino; dve tretjinki te desetine sta bili nadškofovi, ena tretjinka župnikova, v tem slučaju admontskega samostana, ki je župniku, da mu zagotovi dohodke, dal nekoliko zemljišča, in, da mu jih zboljša, menda prepuščal nekaj desetine. Čez nekoliko let in sicer kmalu po 1187 pa je župnija admontcem prišla iz rok; zakaj, se ne da trditi, ker je listina nejasna. To je bila za admontce občutna izguba. Zato so nadškofa prosili, naj jim župnijo zopet podeli, in on je to res 1202 storil in sicer potrdeč jim stare pravice in s pristavkom, da so župniki, in sicer posvetni duhovniki, ne le v gospodarskih, ampak tudi v duhovnih stvareh odgovorni admontskemu opatu. Odtistihmal admontci župnije niso več izgubili. Razmerje gospodarsko in duhovno pa se je tekom dolgih let nekoliko izpremenilo.

Razločevati nam je jareninsko posestvo, ki so ga admontci imeli kot lastnino, in pa župnijo, ki kot taka ni bila njihova lastnina, vendar njim dajala lepe dohodke.

V 12. in 13. stoletju je na Štajerskem slovela neka plemenita rodbina „Jaring“, o kateri se pa doslej iz listin ne ve, da bi bila v zvezi z našo Jarenino; vendar ni izključeno, da je bila posestnica Jarenine pred Witenwaldom. Pripovedka namreč govori o nekem grofu Jaringu, ki je v Jarenini imel grad in cerkev.

VII. Od 1282 do 1493.

Po križarskih vojskah je plemstvo postalo zelo mogočno. Mnogi plemenitaši so k nižjemu sodstvu

dobili še višje in tak grad se je zval „graščina“; sicer pa so tako rekali tudi onim gradovom, na kojih se je izvrševalo le nižje sodstvo.

Ker nam podajajo zgodovinska poročila iz te dobe že kolikor toliko jasno sliko o poslovanju na graščinah, hočemo o tem-le kar tukaj na kratko izpregovoriti. Na vsaki graščini je bil urad, kojega posel je bil dvojen: sodstvo, in kar je še danes s sodstvom v zvezi, kakor zapuščinske obravnave in slično, potem pa kontrola nad činž, desetino in tlako.

V malenkostih je bržkone razsojal občinski župan (rīhtar), in to kar sproti; nekoliko tehtnejši spori in tožbe, ki se med letom niso sodno poravnale, n. pr. lahke poškodbe, motenje posesti, tirtjatve, zasramovanja, pa so bile predmet nižjemu sodstvu ter se predlagale takozvani „veči“, ki se je sklicala po en- ali po večkrat v letu, kakor je zahtevala potreba, in sicer na določene dni. Veča je bila javna, vršila se izprva navadno pod lipo, pozneje v graščini, udeležiti so se je razven obtožencev in tožiteljev morali vsi podložniki, recimo vsi kmetje, in predsedoval je temu zboru graščinski oskrbnik, oziroma sodnik, ako je graščina imela takšnega, ali pa tudi takozvani „amtman“, kjer je ta bil glavar urada.

O hudih poškodbah, o tatvini, o ropu, o umoru, o posilstvu in sl. pa je razsojevalo višje sodišče; sodnik se je zval deželski sodnik, sodišče deželsko sodišče (deželska rihta). Prvi čas je deželskih sodnikov bilo le nekoliko v deželi in so se sodbe vršile le na določenih krajih in o določenem času; pozneje pa so, kakor je bilo že rečeno, pravico višjega sodstva dobile mnoge graščine; sodno oblast do življenja in smrti je imelo le deželsko sodišče.

Kako se je razvijal Jareninski dvor? Zemljišče se je širilo naglo; admontci so kupovali, mnogo pa se je darovalo. Sicer dotičnih listin iz prvega časa ni, ali v letu 1361 so v Slov. goricah že morali imeti mnogo k prvotnemu posestvu pridob-

ljenih zemljišč, ker je admontski opat po listini istega leta desetino „v Slov. goricah“ dal v najem za ne malo svoto. Tudi Jareninski dvor je dobil urad ter se imenoval graščina, vendar višjega sodstva ni imel. Kot graščina je Jarenina spadala pod deželsko sodišče Grad Maribor, a le do 1626; to leto pa se je severni del tega okraja, del, v kojem se je nahajala Jarenina, odcepil ter iz njega naredil poseben sodiščni okraj, deželsko sodišče Stras. Na jareninskem „amthofu“ je vladal „amtman.“ Admontci so tudi do leta 1669 urad z nekaterimi dohodki zlasti z desetino tem „amtmanom“ za gotove svote dajali v najem. Duhovniki torej z upravo neposredno niso imeli nič opraviti; od rečenega leta naprej pa so z malimi izjemami upravo oskrbovali sami; namestu „amtmana“ je posloval takozvani „hofmajster.“

Graščinska vlada sploh je tekom časa deželni vladi postala desna roka, graščina nekak podurad, in vsled tega je ta gospoda postopala vedno oblastneje, a žalibog na škodo podložnikov. Deželna vlada pa je to pripuščala, ker je graščine rabila. Tako so si graščine sčasoma prisvojile razne pravice, kakor pravico do lova, do ribarstva, pravico imeti gostilne, postavljati mute i. dr. Tudi Jarenina je v tem času dobila muto, ki jo je pa 1445 vojvoda zopet odpravil.

Pri takih razmerah so svobodni mali kmetje, ki so bili nastali za križarskih vojsk, izginili; poleg mogočnega veleposestva niso mogli izhajati; nekateri so se oelo prostovoljno odpovedali svobodi, ker jim je kot najemnikom se godilo bolje. Vzrastel pa je zato iz teh najemnikov nov kmetijski stan in so bili, kakor nam zgodovinska poročila pravijo, v tej dobi ti kmetje dvojni. Eni so smeli kmetijo kot dedščino zapuščati svojim otrokom, seveda nerazdeljeno, in kmetija je ostala v rodbini, dokler se je dobro obdelovala ali dokler je bil kak krvni dedič; ako gospodar ni bil zadovoljen z obdelovanjem, ali ako krvnega dediča ni bilo, je kmetija padla nazaj na gospodarja. Prodati se ni sme-

la, razven če je gospodar to izrecno dovolil. Drugi niso imeli pravice, kmetijo zapuščati svojim otrokom, in teh je na Spod. Štajerskem bilo največ.

Glede obsežnosti so imeli po cel „grunt“, po pol in po četrt „grunta“; taki, ki jim je glavni del zemljišča bil vinograd, so se zvali „nagorniki“ (bergholdi). Vsi ti so bili „kmetje“ ter graščini morali dajati činž in delati tlako. Niso bili lastniki kmetije, ampak le najemniki, graščaku nasproti „podložniki.“

Koliko in kaj je bilo treba dajati činža (davka) in koliko delati tlake (opravek), je bilo določeno in zapisano v takozvanih „urbarijih.“ Dajalo se je od vsega, kar je kmet imel, oziroma graščak rabil, in sicer v denarju kakor v pridelkih; denar pa je zopet bil dvojen: oni, ki ga je graščak že od kraja bil predpisal kmetu, in pa oni, s kojim se je kmet dajanja tega ali onega pridelka bil odkupil; vendar se je v tem slučaju tudi vsaj nekaj odkupljenega pridelka moralo dajati.

Potemtakem se je činž v denarju dajal za grunt, za hišo, za vinograd, za rabo gozdov in pašnikov, ki so večidel bili ostali graščinski, in za odkupljene pridelke. Kot činž v pridelkih se je v prvi vrsti dajalo zrnje, potem pa domače živali od vola do piščeta, meso, klobase, zasek, sirovo maslo, sir, jajca, strd, vosek, kruh, vino, sadjevec, žganje, fižol, leča, repa i. sl., gnoj, drva, plohi, deske, late, obroči, seno, otava, slama, predivo, volna, platno, sukno, deli vozov in plugov, jarmi, podkove, sodi, škafi, golide, levke itd., še celo pločevina, seveda vse to ne v vsakem kraju, ampak kakor so pač ljudje imeli tu tega, tam onega več.

Ločena pa je od tega davka bila takozvana desetina, ki so jo izprva nekateri graščaki pobirali za duhovno gospodo, pozneje pa tudi začeli tirjati za se; sčasoma je ta kriva navada celo postala občna; jemala se je desetina malone od vseh pridelkov.

Graščina je vrhu tega tudi za deželnega vladarja pobirala davek, ki pa ni bil hud; dajati se je

n. pr. moralo nekaj malega za vzdrževanje vojvodovih konj, pozneje tudi od vinogradov. Pravzaprav je dolžnosti do deželnega vladarja imela nositi gospoda sama, ali sčasoma jih je zvalila na podložnike.

To so bili redni davki; poleg njih je kmet imel še izvenredna plačila na graščini. Kadar je nastopil dedno posestvo, je moral plačati takozvani „lavdemij“; kadar je glavar kmetije umrl, se je graščaku za izvršitev zapuščinske obravnave ali moral iz hleva dati najlepši vol, ali pa se morala plačati primerna svota v denarju; nekateri graščaki so kot „umrlino“ celo zahtevali eno tretjino zapuščine; ako je hotel kmet po dovoljeni prodaji grunta se preseliti v drug kraj, moral je plačati odpotnino itd.; vrhu tega so sčasoma tudi graščinski uradniki začeli za svoj posel od kmetov zahtevati plače za se.

Tlaka ali robota je ali bila določena, če je bilo pisano, koliko dni v tednu, pri katerih opravkih in koliko ljudi ima gospodarju delati, ali nedoločena, če to ni bilo v podrobnem zapisano in je graščak smel podložnike poklicati k delu, kadar in v katerem številu je hotel. Na Spod. Štajerskem je navadna bila nedoločena tlaka, ki je podložnika zares hudo tlačila, še huje nego davek; kajti le po par tednov v letu mu je preostajalo, da je mogel delati za se, in sicer so to navadno bili tedni s slabim vremenom. Kar se tiče hrane pri tlaki, si jo je podložnik navadno moral oskrbeti sam. Rabil pa se je kmet za vsako delo, ki se le da misliti, in sicer brez živine in z živino. Tlako naznanil je kmetom navadno župan ob nedeljah po božji službi za prihodnji teden. Kjer so gospodarji bili večji del svojih zemljišč oddali podložnikom, tam je bilo manj tlake, zahtevala pa se je zato odškodnina v denarju. Kdor se je skusil tlaki odtegniti, tega je zadela občutna kazen. Sicer pa je oni, ki se je zastran činža ali tlake pri gospodarju bil hudo zameril, včasih celo izgubil grunt. Tekom časa je gospoda dovoljevala, odkupiti se tudi tlake.

Vsled takih razmer je kmetski stan moral vedno bolj slabeti, zato pa je gospoda postajala čim bolj ošabna, jela živeti razuzdano, moralno propadala in silno posurovela, kar se je posebno javljalo v sodstvu. Kazni so postale strašne in to za razmerno majhne prestopke; kdor je n. pr. prestavil mejaš, je bil na onem mestu, kjer bi mejaš imel stati, z glavo v zemljo pokopan do pasa; kdor je podrl mejno drevo, tega se je za vrat pribilo na hlod.

Surovost gospode pa je nehote žalostno vplivala na podložnike in zato je tudi priprosto ljudstvo zlasti v 14. in 15. stoletju se zelo pogreznilo v surovost. V Jarenini je bilo za kmeta nekaj bolje; sreča, da je bil podložen duhovni oblasti.

Imamo pa še omeniti druge dogodke v tej dobi. L. 1396 se začnejo turški navali na Štajersko in do konca te dobe so bili mohamedovski divjaki 14krat v naši deželi. Ropaje, požigaje in pustoše so povzročili neizmerno škode, odgnali dol v Turčijo brezštevila najčvrstejših ljudij (samo pri 1. napadu 16.000) in tudi Jarenina je zelo trpeła, dasi Turki v tej dobi niso prišli v ta kraj. Da bi se to nasilstvo z uspehom odbijalo, določil se je brambni red, ki pa je kmetom nalagal huda bremena; sami so morali opravljati vojaško službo, po 20 jih pa še prevzeti skrb za voz s 4 konji in raznim orožjem; poleg tega je deželni vladar zahteval poseben turški davek.

K temu so se na Štajerskem v tej dobi ponavljali hudi potresi (potres 1348 je bil tako strahovit, da je razrušil mnogo gradov, cerkev in vasi ter pokončal ogromno ljudi), opetno so grozni roji velikih kobilic, ki so bile prišle z jutrovega, uničile vse, kar je bilo zelenega na zemlji, nastale so vsled tega lakote, vrhutega pa je, v naših krajih posebno hudo 1348—51, razsajala najstrašnejša bolezen, kuga ali črna smrt, kakor so ji pravili, ker so ljudje kar počrneli in umrli v par trenutkih.

Bili so to hudi časi, najhujši za kmeta. Da bi Bog odvrnil te nadloge, je ljudstvo jelo hoditi

na daljna božja pota, tako n. pr. v Cahe, Kolmarajn, v Trevir na Nemškem, najbolje pa v Rim (Rom, od tega izraz „romati“).

Pri jareninski cerkvi so se v tej dobi vršile temeljite zidavne izpremembe, o katerih pa zdaj ne bom govoril, ker bom pozneje poskusil podati skupno zgodovino cerkve. Tudi jareninska župnija je v tem času (okoli 1400) dobila drugo podobo; bil je odločen Sv. Lenart s Sv. Jurijem, Sv. Trojico in Sv. Ano. Od 1479—81 so po gornjih Slov. goricah in tudi po Jarenini ropali Madžari ter tudi hudo poškodili dvor.

1434 se v admontskem urbariju prvič imenuje Vajgen in sicer v obliki „Aygen“, s katero besedo so se takrat zaznamovala posestva, ki so bila lastnina, ne pa vzeta v najem. Beseda „Aygen“ je nemška in se danes piše „Eigen.“ Da se tolmači nastanek oblike „Vajgen“, naj se primerja „vusta“ = usta, „vuho“ = uho, „vogel“ = ogel i. dr. Gotovo pa tudi zveza samostalnika „Ajgen“ s predlogom „v“, s katerim je onega bilo v govoru slišati najpogostejše, n. pr.: Jutri kosimo v Ajgnu, doma sem v Ajgnu, grem v Ajgen, ni ostala brez vpliva.

VIII. Od 1493 do 1648.

Nastopili so drugi časi; odkrila se je 1492 Amerika in z njo odprl bogat svet, sledile so mnoge iznajdbe (knjigotiskarstvo, smodnik, žepne ure i. dr.). Časi so se predrugačili, a niso postali boljši; z ameriškim zlatom je prišlo v Evropo mnogo gorja, s smodnikom so se morili ljudje in razdirale hiše in cerkve, s knjigami se je duševni strup trosil le laglje in žepne ure niso povzročile, da je človek čas uporabljaj vestneje.

V duhu nove dobe je tudi nemški cesar, Habsburžan Maksimilijan, preustrojl vlado avstrijskih dežel; ustvaril je za nje tri skupne najvišje oblasti: za politično upravo, za finance, in za justico, v kojo je začel vpeljavati rimsko pravo.

Toda obrnimo se k bližnjim razmeram! Turki so svoje ropne navale pogosto ponavljali; zato

je turški davek postal večji, nazadnje neznosen, ker so hiše bile požgane in polja opustošena; ker je toliko ljudij bilo po Turkih pobitih in odpeljanih v sužnost, se potrebna dela niso mogla opravljati in ljudstvo je obuboževalo. So sicer nekatere gosposke svojim podložnikom opuščale davek, zato so pa zopet druge hotele izgubo, ki so jim jo povzročili Turki in vojske, popraviti s tem, da so na svoje prej omenjene pravice pazile strožje, zahtevale višji činž in višjo desetino, postavljale več mut itd., sploh ne se držale urbarija. Poleg tega pa je gospoda s kmeti ravnala čim možno še suroveje in na svojih gradovih žvela še bolj razkošno. Zato se je kmetom zdelo, da jih plemenitaši tlačijo iz gole prevzetije in lakomnosti. To jih je razjarilo, v njih vzbudilo srd do graščinske oblasti ter je končno dovedlo do upora. Pritoževali so se sicer pri vojvodi, poslali k cesarju pismeno pritožbo, zahtevajoč „staro pravdo“, a brez uspeha; vojvoda je grajščake opominjal, a ti za opomin niso marali; cesar pa je bil daleč zunaj na Nemškem in ni mogel kmalu odpomoči. To je storilo plemenitaše še bolj drzne; rekali so: „Kmet je dober, kadar se joče, hud, kadar se smeje.“ Zato so 1515 kranjski in spodnještajerski kmetje zgrabili za orožje, napadli grajščake, a bili od redne vojske do malega vsi pobiti. Kar jih ni moglo uteči, je bilo ujetih, in te je zadelo strašno maščevanje: od 136 kmetov in 15 podpihovalcev so v Gradcu nekatere obesili, druge nataknili na kole in zopet druge razčetrtili. Grajščaki pa so se kmetom še dolgo rogali. Sledila sta na Spod. Štajerskem še dva kmetska upora: 1573 in 1635; prvega, večjega, so se udeležili poleg hrvatskih kmetov le štajerski od Celja dol.

1517 je Luter na Nemškem začel oznanjevati novo vero, ki se je kmalu zanesla tudi v Avstrijo, na Štajersko in v naše kraje. Povzročil je s tem neizmerno gorja. Vnel se je boj med katoličanstvom in protestantizmom, ki je z besedo in peresom trajal 100 let, na to se pa izpremenil v boj z ognjem in mečem, ki je trajal celih 30 let. Konec mu je bil

leta 1648. Nepopisna brutalnost, ki je zavladala v vsem javnem kakor privatnem življenju, je spremljala te boje, ki so bedo ljudstva le še povečali; največjo izgubo pa je zopet imel kmetijski stan. Položaj njegov pa je še obtežilo to, da se je 1542 uvedel cesarski zemljiščni davek, ki je vrh tega še za podložnike bil razmeroma večji nego za gospodo; kmet je plačeval eno šestdesetinko od tega, kar je posestvo z živino vred bilo vredno, gospod le eno stotinko.

Kaj imamo o Jarenini iz te dobe poročati?

1529 je v Jarenini razsajala kuga in deželna vlada postavila novo muto. — 1532 so po Jarenini ropali, požigali in morili Turki; pri tej priliki je zgorel tudi dvor, ki je imel jarek in okop. Sicer pa hočemo zgodovinske podatke o dvoru pozneje pri- nesti skupno. — 1576 je Jarenino zopet obiskala kuga. — 1587 je v Jarenini bil velik požar, pri katerem so zgorele tudi orgle; ohranila se je listina, v koji se župnik poteguje za organista, ki bi tudi bil zmožen, poučevati deca. Ali je prošnja imela uspeh, ne vem, kakor tudi ne, ali se je v Jarenini poučevala deca že poprej. — Protestantizem se je v 2. polovici 16. stoletja zalegel tudi v Jarenini, kjer so ga najbolj podpirali uradniki na dvoru in nekateri duhovniki pri cerkvi; ali kmalu se je iztrebil. Vizitacijski protokol l. 1607 pravi: Jarenina nima krivovercev razven enega pri Sv. Ilju.

V vizitacijskem zapisniku l. 1617 pa beremo, da se je v jareninski župniji vgnezdila grda nava- da, da so ljudje po sklenjenih zarokah takoj skupaj živeli, ne da bi se dali poročiti. V takem divjem zakonu so včasih živeli po več let. Župnik Adam Prepost je dobil naročilo, naj to razvado odpravi, če drugače ne gre, naj pokliče svetno oblast na pomoč.

IX. Od 1648 do 1740.

Ta doba trpi pred vsem na ranah, ki jih je ljudstvu zadala 30letna vojska. Zopet so graščaki povečali svoje zemljiščne komplekse, a da so jih

mogli obdelavati, pomnožili tlako. Vkljub temu pa prehajanje zemljišč v roke podložnikov ni nehalo.

O stanju spodnještajerskega kmeta v 17. stoletju imamo zanimiva poročila. Poleg gosposkih graščin in podložnih kmetij imamo že nekoliko časa sem takozvane „gilte.“ Gilti so bili manjši od graščin, uživali tudi činž, desetino in tlako, a niso imeli sodstva; podrejeni so bili le deželnemu vojvodi, ne graščinam.

Kmetški podložniki so bili dvojni: eni, ki so smeli kmetijo prodati in se preseliti brez posebnega privoljenja gosposke (posestniki), drugi, ki te pravice niso imeli, razven če jim jo je gospodar izrecno dal (najemniki). Sicer pa so bili vsi kmetški podložniki enaki. Bili so dolžni tlako zvesto opravljati in činž in desetino o določenem času prinesiti na graščino. Tak dolg se ni mogel zaletiti. Ako je podložnik svoje dolžnosti natanko izpolnjeval, pa je tudi gospodar bil dolžan, ga v posesti njegovi varovati, ne ga motiti, biti ž njim zadovoljen ter činža ne povišati, razven za kolikor ga je povišala deželna vlada. (Zato pa je pomnožil tlako!) Če je podložnik v plačevanju zaostal, ga je graščak sicer smel rubiti, toda kmetije mu vzeti in odpoditi ga z doma brez sodnijskega privoljenja ni smel. Podložniki so smeli sklepati pogodbe, ženiti se po svoji volji in delati testamente.

Poleg kmetških posestnikov in najemnikov pa so sčasoma nastali še drugi podložniki: kočarji, občinski kočarji, viničarji in gostači (štontnarji). Prvi so imeli še manj zemljišča nego najmanjši kmetje: ker niso imeli vprežne živine, so jim orali kmetje, morali pa so to opravo odslužiti z dninami. Kaj pa so bili občinski kočarji? Nahaiali so se namreč pašniki in druga zemljišča, ki se niso obdelovala ter bila skupna lastnina občine. Od teh-le so ubožnejše družine kupovale kose ter se naseljevale na njih, občini pa morale dajati činž in delati tlako; do graščin občinski kočarji niso imeli dolžnosti. Položaj viničarjev in gostačev pa je bil že takrat isti kakor danes.

Potemtakem so podložniki bili šesteri: kmetski posestniki, najemniki, kočarji, občinski kočarji, goštači in viničarji.

Zanimiva je določba cesarja Leopolda I. 1679 zastran otrok. Podložnik je dolžan svoje otroke, ki jih oskrbuje še sam, kolikor jih ne rabi, dati gospodarju na razpolago. Ta pa njih ne sme imeti kakor sužnje, pa tudi nobenega siliti, da ostane črez 3 leta pri njem. Otroke dati študirati ali jih dati učiti se kakega rokodelstva ali česa drugega poštenega, se podložniku ne sme braniti; vendar mora gosposka o tem vedeti. Sirote sme graščak do 14. leta za delo rabiti brezplačno, a jim mora dati vsega, kar potrebujejo za življenje, ne da bi se njim smelo od dedščine kaj odtegniti.

Glede sodstva je ostalo pri starem, tudi pri stari brutalnosti.

Vidimo, da je vkljub vsem oviram slovenski kmetski stan v svojem razvoju zopet napredoval in da je od nekdanjega suženjstva ostalo edino še to, da nekateri, in to so bili najemniki, niso smeli po volji kmetij prodajati in se preseľevati. Ali ravno na Spodnjem Štajerskem je to žalibog bilo še jako pogosto.

Še nekaj, kar znači našo dobo. Dasi ima praznoverstvo korenine v paganstvu in nikdar ni prenehalo, je vendar bilo na vrhuncu v tej dobi. V coprnice so verjeli celo najbolj izobraženi ljudje in zato se je ta bitja, katerim se je pripisala vsaka nesreča, zasledovalo sodnijsko in kaznovalo z najhujšimi kaznimi, navadno s smrtjo. Najbolj sumljive so bile stare ženske, sicer pa ni bil izvzet nikdo. Z najhujšimi mukami so te osebe silili, da so izpovedale, kar se je hotelo slišati, nazadnje pa navadno vsako usmrtilo: najbolj običajno je bilo sežiganje. Tudi Jarenini to blodoverstvo ni ostalo tuje; 10. maja 1676 so tu pokopali nekega Andreja Mariča, ki je bil umrl „vsled čarovnije“.

Turki so v tej dobi bili devetkrat na Štajerskem, toda v Jarenini ne. Zato pa je v teh krajih 1680—83 zelo hudo razsajala kuga, ki pa je bila

drugačna nego črna smrt. Začela je z vročico in ginevanjem moči; ljudje so pod pazduhami dobivali bule, nekatere bolnike je potem trlo, drugim so se vneli možgani in ti so besneli; nazadnje je človek ali otopel ali pa se besen valjal po tleh in v najgroznejših mukah umrl. Še danes spominjajo kamniti križi na tedanjo kugo. Jarenina pa se je zaobljubila, vsako leto na binkoštni ponedeljek iti v procesiji k Sv. Trojici v Slov. gor., in je to držala do današnjega dne.

Okoli 1665 se je postavilo novo župnišče, ki pa je bilo večidel iz lesa. To župnišče je 1686 pogo-relo, a uradne knjige, vsaj zadnje, so se rešile. Zato sega poročna knjiga v leto 1648, krstna in mrliška pa v leto 1654. 1672 je jareninska, župniša štela 5692 duš. 1712 je Jarenino še enkrat in sicer zadnjokrat obiskala kuga, vendar ni bila huda.

Končno še omenim, da smo se v tej dobi seznanili s koruzo, krompirjem, tobakom in kavo.

X. Od 1740 do 1790.

To je doba cesarice Marije Terezije in nje-nega sina cesarja Jožefa II. Vršile so se v tej do-bi za kmeta velevažne izpremembe, ki so njegovo življenje in torej tudi razmere v Jarenini korenito predrugačile.

Marija Terezija se je, dasi ji je boj bil zo-prn, morala mnogo vojskovati, največ s Prusijo, ki je stremila po nemški kraljevski, oziroma cesarski kroni. Vsled tega je rabila mnogo vojakov in bila prisiljena, uvesti splošno vojno dolžnost. Vendar se tem potem razmeroma ni jemalo mnogo ljudi v vo-jaški stan; nedostatek se je po stari šegi, ki je bi-la zavladala v 30letni vojski, dopolnjeval z naje-timi prostovoljci; vrhu tega pa se je mlade ljudi slabega vedenja siloma devalo v vojaško suknjo.

1774 je cesarica ukazala, ustanoviti ljudsko šolo v vsaki večji vasi, oziroma pri vsaki župnijski cerkvi, kjer je dotlej še ni bilo; da bi se pa pra-vica do nemške krone branila uspešneje, je učni je-zik v šolah moral biti nemški.

S to naredbo je ljudska šola bila zagotovljena tudi za Jarenino. Vendar je tukaj že med 1760 in 1770 deco začel poučevati Jakob Zinauer. Stanoval je v svoji hiši (ki je pozneje bila pekarnja Infangerja), za šolsko sobo pa je služila neka soba v mežnariji. Tako je ostalo do 1812.

Poglejmo pa, kaj je Marija Terezija storila za kmetški stan! Reči smemo, toliko, da jo slobodno imenujemo mater kmetov. Najprej je odredila, da ima najemništvo polagoma izginiti, to je, da se imajo najeta zemljišča izpremeniti v lastnine podložnikov. S tem je na Štajerskem padla z rok zadnja veriga suženjstva. Nadalje je uredila lavdemije, umrline in tlako, ki je, kakor vemo, na Spod. Štajerskem bila zelo huda, ter jo skrčila na 3 dni v tednu, oziroma 156 dni v letu. Da bi pa kmet več opravil za se, se je pri papežu potegnila za to, da je odpravil 24 praznikov. Ker ravno govorimo o praznikih, bodi še omenjeno, da je od 1771 deželni patron na Štajerskem sv. Jožef namestu prejšnjega sv. Roperta. Marija Terezija je tudi dala vso zemljo na novo izmeriti, na tej podlagi natanko določiti, kaj je gospodovega, kaj kmetovega, dala natanko zapisati vsakega pravice in dolžnosti, dala davek določiti po premoženju ter ga naložila gospodu po istem razmerju kakor kmetu (kataster), vsled česar je kmet odslej imel manj davka nositi.

Gosposki je vzela mnogo pravic ter jih dala novo ustanovljenemu okrožnemu uradu (kresiji), katerega glavna naloga je bila, kmeta varovati nasproti graščaku; sicer pa je imel približno iste agende, kakor danes okrajno glavarstvo. Štajerska je bila razdeljena v 5 okrožij: judenburško, bruško, graško, mariborsko in celjsko. Da bi pa občevarje med okrožnim uradom in ljudstvom se vršilo laglje, je še ustanovila okrajne urade za okraje, ki jih je v vseh okrožjih skupaj bilo 228. Oba urada, okrožni kakor okrajni, pa sta bila podstavljena c. kr. guberniju (danes namestništvo) v Gradcu. Okrajnemu uradu je bil na čelu okrajni komisar; bil pa je to vsikdar kak „amtman“, in sicer oni, ki je bival

sredi okraja ali ki je v okraju imel največ podložnikov; s tem so se prihranili stroški za okrajni urad.

Tudi na Jareninskem dvoru je bil okrajni urad in so k jareninskemu okraju spadale občine: Jareninski dol, Jareninski vrh, Vajgen, Zmrzlenik, Kaniža, Vukovski vrh, Vukovski dol, Gornje in Spodnje Gradišče, Šentjurski dol, Spodnji, Gornji, Mali šentjakovski dol, Trankovec, Spodnje in Gornje Hlapje, Počenik in Šomart. Jareninski okraj pa je spadal pod okrožje mariborsko.

Glede sodstva je Marija Terezija pustila pravico, izreči obsodbo na smrt, le najvišji sodnijski instanci v deželi; kaznjence mučiti je strogo prepovedala.

Končno še bodi omenjeno, da je ustanovila c. kr. kmetijsko družbo, ki je v prvi vrsti imela pospeševati pridelovanje detelje, koruze, krompirja, nadalje sadjarstvo, čebelarstvo in svilorejo. Krompir saditi je celo ukazala in najpridnejšim dajala premije.

S temi-le naredbami je cesarica Marija Terezija kmetski stan povzdignila tako, da se je zanj začela zlata doba.

Cesar Jožef je suženjstvo v deželah, v kojih še ni bilo izginilo, odpravil popolnoma. Ostale so kmetu sledeče dolžnosti: cesarski davek, desetina duhovni in posvetni gosposki in tlaka; sicer pa je kmet še vedno bil podložnik gosposke. Tlako je cesar tudi za pol- in četrtrgunte natanko določil; za prve po 78, za druge po 39 dni na leto; tudi je odpravil odpotnino. Nemško pravo se je rimskemu moralo popolnoma umakniti; kazni, ki jih je gospoda smela nalagati, so se omilile. Tudi je cesar ukazal, naj se ustanovi toliko župnij, da nikdo nima hoditi črez dve milj (15 km) v svojo župnijsko cerkev. Vsled te naredbe so iz zemljišča jareninske župnije vzrastle sledeče samostalne župnije, oziroma kuracije: Jarenina, Sv. Ilj 1784, Sv. Jakob 1785, Spodnja Kunigunda 1786 in deloma Sv. Marjeta 1787. Ob enem se je ustanovila jareninska dekanija,

ki je obsegala poleg Jarenine Sv. Ilj, Sv. Jakob in Spod. Kunigundo. Germanizoval pa je Jožef II. še ostreje nego mati njegova.

XI. Od 1790 do 1848.

Polovico te dobe zavzemajo francoske vojske. Na Štajerskem so Francozi bili štirikrat: 1797, 1800, 1805 in 1809, zadnji dve leti tudi v Jarenini. Zapiskov, ki bi nam o neljubih gostih našega kraja povedali kaj natančnejega, sicer nisem mogel zaslediti, vendar še v ljudstvu živi spomin na nje; posestnik Šmirmaul (to ime se je pred Jožefom II. zvalo Masten) še baje shranjuje francosko sabljo in posestnik Platajs na Poličkem vrhu mi je pravil sledečo dogodenco: „Prišla sta dva Francoza, konjika, tudi k moji babici in nekaj zahtevala, rekoč: „Opsa, opsa!“ Babica so se jih zbalili ter takoj začeli plesati in skakati po sobi, misleč, da jima ugodijo. Ker se vojaka, ki nista nehala kričati: Opsa!, nista kazala zadovoljna, je babici le prišlo na um, da želita česa drugega. Prinesli so jima zdaj to, zdaj ono, a na vse sta odvrnila: Opsa! Končno jih peljeta v škedenj ter pokažeta, da želita ovsa.“

1804 je vladar avstrijskih dežel si pridela naslov cesarja in s tem Avstrijo povzdignil v cesarstvo. 1806 je nemško cesarsko krono, ki so jo od 1273 do malih izjem bili nosili Habsburžani, odložil; na to je nemško cesarstvo razpadlo in Avstrija bila izven okvira Nemčije, torej postala samostalna država.

1817 je cesar zapovedal kataster Marije Terezije popraviti, narediti nove mape (ki še služijo zdaj) in dačo razdeliti na novo. 1819 se je ustanovila c. kr. kmetijska družba za Štajersko.

1812 je v Jarenini učiteljsko službo nastopil Anton Udl. Ker ni imel stanovanja, se mu je to naredilo iz šolske sobe v mežnariji, soba za šolo pa najela v hiši Vrblachevi. 1816 se je na mestu stare mežnarije postavilo enonadstropno poslopje za dvo-razredno šolo. Učni jezik je seveda bil nemški; v čitanju in pisanju slovenščine so nekateri skrbni

starši dali otroke poučevati po posebnih osebah, ki so se nahajale v župniji; ko je za dekana prišel v Jarenino Frančišek Čepe (1835), se je v prvem razredu začel veronauk učiti slovenski; 1839 je službo prvega učitelja prevzel Karol Udl, sin Ant. Udla; bil je vzoren učitelj, ki še zdaj tu živi v blagem spominu.

1823 so k dekaniji še pripadle župnije: Svičina, Sv. Jurij ob P. in Špilsfeld, ki se je pa 1858 priklopila dekaniji lipniški; 1840 se je zgradilo novo župnišče.

1846 je začela železnica teči skoz jareninsko župnijo.

1848 je po Avstriji zavel veter, ki je v mladi veldržavi ustvaril ono svobodnostno, deloma blagodarno, deloma pogubonosno ozračje, v kojem živimo še danes. Ena prvih posledic tega dejstva je bila, da je razmerje podložništva, v kojem je dotlej bil kmet do graščinske gospode, nehalo; s tem je obenem bil konec tlaki in desetini in kmet je kot državljan bil z vsakim drugim enakopraven. Jareninska graščina n. pr., ki je imela podložnike na Jareninskem vrhu, v Jareninskem dolu, na Spod. Gradišču, v Šentjurskem dolu, na Ročici, na Spod. in Gorn. Hlapju, na Vajgnu, v Zmrzleniku, na Poličkem vrhu, v Gačniku, v Kaniži, in še po nekaterih drugih občinah Spod. Štajerja, zlasti v ljutomerski okolici, je tem kmetom kakor črez noč nehala biti gospodar in ostalo ji je le to, kar je pred 1848 sama dala obdelovati (213 oralov); sicer pa od gospode najetega kmetskega zemljišča vsled odredbe cesarice Marije Terezije v Jarenini kakor na vsem Štajerskem sploh ni bilo niti enega več; kar je kmet obdelaval, je bila že itak njegova lastnina. Pač pa se je moral zavezati, gospodi za činž, desetino in tlako dati odškodnino. To je bil dolg in težaven račun, ki pa se je naredil že pod slavno vlado našega sedanjega cesarja Franca Jožefa I.

XII. Od 1848 do danes.

Ta račun (odkup kmetskih posestev) je vlada vzela v roke in reči se mora, da je kmetu bila priateljica. Prvič je vrednost činža, desetine in tlake nastavila zelo nizko, n. pr.: 1 dan nekdanje nedoločene osebne tlake s 3 eno tretj.—4 dve tretj. kr., določene z 10—14 kr., tlake z 1 parom volov s 4 dve tretj.—6 kr., z 1 parom konj s 7 eno tretj.—8 dve tretj. kr. stare veljave; drugič marsičesa v račun niti vzela ni, in tretjič mu je plačevanje tako olajšala, da skoro ni čutil, kedaj se je odvezal od gosposke: od cenilne svote, ki je po raznih odbitkih ostala, je prvo polovico imela plačati, dežela iz vseh svojih davkov, torej tudi iz davkov obrtnikov, uradnikov i. dr., in le drugo polovico kmet sam in sicer v 20 letih.

Ob enem pa se je tudi rešilo servitutno vprašanje. Kmetje so namreč imeli staro pravico, v graščinskih gozdih sekati drva in pasti živino. To pravico pa so morali zopet graščaki odkupiti kmetom, oziroma jim odstopiti primerne dele gozda; le tam, kjer prave mere omenjene pravice ni bilo dognati, je smelo ostati pri starem, toda le s tem pogojem, da ne bo trpelo gozdarstvo.

Kmetski stan si torej popolne svobode zares ni kupil težko; ali pa mu je tudi prinesla one blagovitosti, ki se mu je obljubovala, je vprašanje, na koje si naj sam da odgovor; po 60letnem izkustvu mu je to že mogoče. Zanimivo je slišati, kako se je tedaj, ko je odprava podložništva bila zakonito proglašena, izrazil modri in kmetu iskreno udani nadvojvoda Ivan; dejal je: „Na eni strani so se kmetu odvzele dolžnosti, ki jih je bil vaje in ki so ga tlačile; glejte, da ga za to v njegovih upih ne prevarite, nalože mu večje! Dolžnosti, ki so je doslej nosile gosposke, kakor uprava, patronati, šole, navadnosti, podpore itd., nehajo ter odslej zadenejo državo, ki bo si pa sredstev za nje zopet morala iskati pri kmetih.“ Vsaka stvar pač ima dve strani, solnčno in senčno; gotovo je, da bi danes, ko je

posle tako težko dobiti in so tako dragi, tlaka bila silno težavna; na drugi strani pa je zopet davek zelo občuten, kajti vsaka blagodat, ki si jo kmet danes po državi naklanja, ga stane denar. Vsled tega je po odpravi podložništva gospodarstvo kmetovo postalo čisto denarno in življenje njegovo hudo boj za denar, tem huji, ker v njem navadno podleži oni, ki je manj prekanjen in ki se drži pota poštenosti.

Z odstranitvijo podložništva so uradi v graščinah nehali in na njih mestu nastali cesarski. Okrožni uradi so sicer ostali ter se skrečili na tri (v Bruku, Gradcu in Mariboru), ali ustanovilo se je 19 okrajnih glavarstev s c. kr. okrajnimi glavarji na čelu; treba je tudi bilo sodišč in davkarij. Toda pri prvi obliki ni ostalo. 1852 se je c. kr. gubernij v Gradcu izpremenil v c. kr. namestništvo. 1855 se je sodstvo s politično upravo združilo, razdelitev v 3 okrožja in 19 političnih okrajev odstranila ter dežela razdelila v 64 novih okrajev (poleg Gradca) z istim številom uradov, katere so vodili okrajni predstojniki. 1868 pa se je politična uprava zopet ločila od sodstva in ustanovila so se okrajna glavarstva ter sodišča raznih inštanč, kakor še imamo danes. Jarenina je pri vseh teh izpremembah svoje gospodske nižje inštanice imela v Mariboru.

Zakonu, tičočega se odveze kmetij, so naravno morali slediti drugi, kakor lovski zakon, ki je lovsko pravico izročil občinam, puste jo le onim posestnikom, ki imajo najmanj 200 oralov neraztrgane zemlje, in gozdni zakon, s kojim se je v varstvo gozdov njih posestnikom omejila pravica, gospodariti z njimi, kakor se jim ljubi, ter strogo zaukazalo, kako imajo z njimi ravnati; tudi je vlada občine podregala, da se občinski pašniki razdele med kmete; istotako se je, da bi zemljiščni davek bil kolikor le možno pravično razdeljen, zakonom določilo, da iznašaj 16% od čistega prinosa, kateri svoti se še naj pribije ena tretjinka kot izvenredna priklada. Seveda je tudi bilo treba uravnati upravo občin; toda pri prvem ukrepu ni ostalo; zadnjo in

še danes veljavno obliko je občinska uprava dobila po državnemu zakonu leta 1862 in deželnem l. 1865, po kojih občinskemu zastopu pripada dvojni delokrog: lastni in izročeni. V prvega spada, to, kar se občinskih interesov tiče neposredno, kakor uprava občinskega premoženja, skrb za varnost osebe in imetka, za ohranitev občinskih cest in mostov, raznovrstna policija, izvršitev poselskega reda, ubožništvo i. dr., v drugega, kar je občinskemu zastopu izročeno od državnih oblasti, n. pr. nekatere vojaške, davčne in sodnijske stvari. Kakor vidimo, je občinski zastop že poleg svojih dolžnosti korporacija velike važnosti, a ne manj vsled danih mu pravic, kakor: da odpošilja zastopnike v krajni šolski svet, v okrajni zastop (ustanovljen 1866), kateri pa zopet v okrajnem šolskem svetu odločuje večino, i. dr. Končno naj je omenjeno, da se je v smislu ravnopravnosti vseh državljanov pre naredil tudi zakon o vojni dolžnosti. 1827 so se namreč nekaterim stanovom, n. pr. plemenitašem in uradnikom, bile dovolile izjeme, oziroma olajšave, tudi je število novincev bilo na dežele razdeljeno zelo neenako. To je moralo nehati; prost vojaške dolžnosti je ostal le kmetski sin, ki je bil potreben za dom, in kdor se je odkupil s svoto 1500 gld., s katerim denarjem se je poskrbel namestnik; toda odkup se je bil moral dovoliti; glede števila novincev se je za vse dežele zaukazalo isto merilo in celo za nabor se je uveljavilo načelo ravnopravnosti, zahtevaje, da vrsto, po kateri se mladeniči pozivajo, določuj žreb. 1868 se je odpravil še odkup in 1882 so se izjeme in olajšave, v kolikor so ravno kmetškemu stanu v prid, še razširile.

Z letom 1848 pa je tudi narodno vprašanje prišlo na met; povdarjalo se je, da se nobenemu narodu avstrijskemu ne sme kratiti pravica, gojiti svojo narodnost, zlasti da se pripušča vsakemu, izobraževati se s pomočjo svojega jezika. V tem smislu je ljudstvo slovensko poleg drugega tudi zahtevalo, da bo di učni jezik v njegovih ljudskih šolah slovenski. A še predno se je ta klic začul po naši

domovini, je Slomšek bil povedal na ves glas, da nemška ljudska šola narodu našemu ne daje potrebne izobrazbe, ter duhovnike in učitelje vzpodbujal in prosil, naj se usmiliijo ljudstva in mu v ponavljalnih nedeljskih šolah, ki so se bile začele že pod Marijo Terezijo, v domačem jeziku dajejo onih znanosti, ki jih je v navadnem kmetskem življenju neobhodno treba. In zares klic blagega Slomškega ni ostal brezuspešen. Tako je tudi nedeljska šola v Jarenini pod dekanom Čepejem in nadučiteljem Ud-
lom postala plodonosna in je pred vsem temu dejstvu pripisati, da so Bleiweisove Novice in Slomškovke Drobotnice v prvi dobi izhajanja v tej župniji imele nenavadno mnogo pridnih bralcev. A tudi v ljudski šoli se je obrnilo na bolje. Da bi tu slovenščina kraljevala, tega vlada sicer ni pripustila, pač pa, da rabi kot učni jezik, poleg kojega (toda ne pred 3. šolskim letom) je učiti nemščino. Ljudska šola je potemtakem postala slovensko-nemška, tudi v Jarenini, kjer si je dekan Čepe stekel s tem še posebno zaslugo, da je obisk močno povzdignil; 1859 je ljudska šola štela 286, nedeljska 108 učencev.

Istotako nam je na tem mestu omeniti, da so se po prizadevanju Slomškovem 1859 iz lavantinske škofije nemške župnije izločile ter jej zato priklopile slovenske župnije Spod. Štajerja, ki so dotlej bile spadale pod škofijo sekovsko; s tem je tudi Jarenina stopila pod Lavant.

Z letom 1861 je za Avstrijo napočila nova doba; blagi vladar je narodom svojim dal ustavo, to je pravico, po državnih in deželnih zborih udeleževati se zakonodajstva. Prva leta so sicer potekla v brezplodnosti, ker so se Madžari, hoteč imeti svojo vlado, branili, odpošiljati zastopnike na Dunaj, in se je 1865 zborovanje celo moralo začasno ustaviti; ali ko se je po vojski leta 1866, po koji so Prusi Avstrijo iz kroga nemških držav siloma izriniili, da na novo ustvarijo Nemčijo brez Avstrije in s svojo nadvlado, bil z Madžari sklenil mir, vsled kojega se je naša država razcepila v dve polovici,

se je v našem parlamentu tostran Litave začela do-
ba, ki se z ozirom na število izdanih zakonov more
le primerjati z ono, ki je sledila letu 1848. Toda
žalibog nosijo ti zakoni večjidel pečat premoči nem-
škega liberalizma, ki kmetu, zlasti slovenskemu, ni
bil naklonjen. Navesti moremo seveda le nekatere.

Z državnim osnovnim zakonom o občih pravi-
cah državljanov se je tem-le zajamčila vsestranska
ravnopravnost in svoboda; § 19 se glasi: „Vsi na-
rodi v državi so enakopravni in vsak narod ima
nedotakljivo pravico, braniti in gojiti svojo narod-
nost in svoj jezik. Država prizna ravnopravnost
vseh deželnih jezikov v šoli, uradu in javnem živ-
ljenju. V deželah, kjer je več narodov, naj se jav-
ne šole tako uravnajo, da dobi vsak narod potreb-
ne pripomočke, da se izomika v svojem jeziku, ne
da bi se silil, učiti se drugega deželnega jezika.“

Dasi je že pred Marijo Terezijo podložniku bi-
le dovoljeno, ženiti se, je gosposka, da bi nemaničem
zabranila zakon, vendar zahtevala, da si ženin pri
njej izprosi dovoljenja za ženitev. To dovoljenje se je
zdaj postavnim potom razglasilo za nepotrebno.

Tudi na obrtnem polju se je dalo mnogo svo-
bode, vsled česar so se zlasti krčme grozno po-
množile.

Istotako so denarnemu prometu padle meje, ki
so bile določevale obrestno mero, in se je oderu-
hom omogočilo, svobodno izkoriščati nadloščino ali
nevednost svojega bližnika.

Dovolilo se je z zakonom razkosavanje zem-
ljišč, za koje je do leta 1860 bilo treba privoljenja
gosposke, a se je od imenovanega leta večinoma že
bilo dopuščalo.

Zastran dedovanja posestev je novi zakon do-
ločil, da imajo otroci dobivati enake deleže; posle-
dica temu je, da si oni, ki prevzame posestvo, na-
prti dolg, iz kojega mu je skoro nemogoče izko-
pati se.

Končno naj je še omenjen zakon, s kojim se
je ustanovila sedanja ljudska šola in z njo šolska
oblast raznih inštanč: krajni, okrajni ter deželni

šolski svet. Bistvo nove šole je v primeri s staro v tem, da je vplivu cerkve izmaknjena, za vsa veroizpovedanja skupna ter, izvzemši veronauk, podstavljena državnemu nadzorstvu, da je šolska doba podaljšana, da so otroci v starosti šolske dobe primorani, obiskovati šolo, da za pouk ni plačevati šolnine, da je število učnih predmetov razširjeno, in končno, da ima učni jezik poleg § 19 državnega osnovnega zakona biti materinščina otrok. Vsled tega šolskega zakona je jareninska ljudska šola 1873 postala tri-, 1887 štiri- in pred kratkim petrazredna in so se prostori za njo po potrebi razširjali,

Navedeni gospodarstveni zakoni so značaj Jarenine močno izpremenili. Trdne velike kmetije, ki so se nekdam po dolih jareninske župnije vrstile, da je človeku, tod potujočemu, veselja kipelo srce, so postale redke, in staro blagostanje, ki je tu bilo doma v toliki meri, kakor le malokje, je izvečjega izginila, z njim tudi zadovoljnost in tiha sreča.

Učinek liberalnih zakonov je pa bil žalosten za vso Avstrijo. Zato je bilo treba voz kreniti, preden se potoči v brezdno. 1879 je cesar na krmilo vlade pozval konservativnega grofa Taaffeja in državni zbor je dobil konservativno večino, ki pa žalibog ni dalje trajala nego 10 let; vendar se je v tej kratki dobi storilo marsikaj dobrega; n. pr.: oderuštvo se je razglasilo za strogo kaznivo; popravi se je zakon o dedovanju posestev, od kojega še pa nimamo koristi, ker deželni zbor, ki bi imel skleniti podrobneja določila, še ni nič ukrenil; pre-naredil se je zemljiški davek na podlagi nove, pravičnejše cenitve, pri kateri so v štajerski deželi našli 180.000 oralov še sploh necenjenega sveta. Vrhutega je vlada, da bi kmet laglje dobival varnega posojila, podpirala snovanje posojilnic in hranilnic, ter, da bi boljše prodajal svoje pridelke, oživotvorila zadružništvo. Storilo bi se bilo še marsikaj, ako bi zoperniki ne bili tako hudo nasprotovali.

Zadela pa je kmetijstvo v tej dobi druga ne-zgoda: nad vinograde je prišla trtna uš in stru-

pena rosa. Vsled tega so vinogradniki primorani stare nasade obnoviti z ameriškimi podlagami in trte pridno škropiti z bakreno galico, kar seveda mnogo stane. Jarenina kot vinorodna pokrajina je s tem posebno huĉo zadeta.

V Avstriji je tekom zadnjih let moĉno narastla socialna demokracija, ki je zdaj jela grozilno trkati ob vrata drŹavnega hrama; da se pomiri, se je 1897 volilna pravica razŹirila Źe na delavce (5. skupina). 1900 pa se je konservativna veĉina v drŹavnem zboru, ki so ji rekali „Źelezni obroč“, vendar-le razbila in sledila je doba najljutejŹih bojev, ki jih je bil izzival nemŹki liberalizem, hoteĉ v Avstriji imeti nadvlado, in ki so torej za napredek na kmetijskem polju bili brezplodni. Konĉno je, ker ni bilo priĉakovati, da drŹavni zbor v svoji sestavi kedaj pride do uspeŹnega delovanja, vladar zaukazal, naj se ves volilni red v smislu, da pride glas kmetskega ljudstva do veĉje veljave, preuredi. Ta preosnova volilnega reda se je izvrŹila lanskega leta. In zares nam nova zbornica, v koji je posebno katoliŹki in kmetski element mnogoŹtevilno zastopan, daje jamstvo, da je naŹemu kmetijstvu napoĉila doba, ki ga bo zopet dvignila na stopnjo blagostanja in sreĉe, in da se bodo izpolnile tudi druge praviĉne Źelje naŹega ljudstva. In tako obhajamo letos Źestdesetletnico vladanja naŹega dobrega cesarja Franca JoŹefa I. polni opraviĉene nade na boljŹo bodoĉnost.

Konĉujoĉemu razpravo naj mi je dovoljeno, pristaviti zgodovinske podatke o jareninski cerkvi in Jareninskem dvoru.

Sedanja jareninska cerkev je brŹkone tretja na svojem mestu. Prva se je, kakor mislim, postavila v prvi dobi krŹĉanstva med Slovenci, torej pred prihodom sv. Cirila in Metoda v naŹe kraje. Bila je lesena; tako smemo sklepati, kajti v oni dobi so zidane cerkve bile zelo redke; cerkve zidati so v naŹih krajih zaĉeli Źe le koncem 11. stoletja. Od lesene cerkve seveda ni veĉ sledu.

Druga cerkev je bila zidana; kedaj se je postavila in po kom, se ne ve; prvokrat se imenuje l. 1139; bila je to ona, ki je stala za grofa Witenwalda, in postala župnijska; stavljena je bila v romanskem slogu, posvečena sv. Mariji. Tudi od te cerkve se ni ohranilo nič, vsaj nič takega, o čemur bi se dalo trditi, da je iz te dobe; istotako nam zgodovina o njuni zidavi ne daje poročila. Da je bila zidana in sicer v romanskem slogu, pa smemo zopet sklepati, ker je kapela sv. Mihaela, ki se je ohranila in ki je služila v gornjem delu v to, da so se v njej brale maše zadušnice (sv. Mihael tehta duše), v spodnjem za kostnico, zidana, romanskega sloga in nastala v oni dobi.

V prvi gotski dobi, torej v 13. stoletju, so k ladiji na zapadni strani prizidali stolp, to je oni spodnji del današnjega stolpa, ki sega do drugega okna in ima dva odstavka; gornji del pa je nastal v drugi polovici 15. stoletja. Se-le nato, a tudi v drugi polovici 15. stoletja, so staro ladijo in prezbiterij podrli in k stolpu prizidali novo ob enem s sedanjim prezbiterijem, ki je bil svoden z zvezdastim obokom; ladija pa je bila le ravno stropana. Vse to je spoznati deloma na zidavi, deloma na zidih samih. 1546 so ladijo obokali (letnico je videti na oboku), zid za kape izsekali ter mu znotraj predstavili zidane podpornike, takozvane slope, ki nosijo obok. 1548, torej ko je prejšnje bilo dodelano, so spodnji del zvonika zazidali ter na južni strani naredili strelno lino, na zapadni pa renesansni portal, ki nosi napis z letnico. Stranski kapeli sta baročnega sloga, torej novejšje dobe, vendar nista nastali istočasno. Blaževa je starejša (spomnim, da je sv. Blaž patron Admontu); kedaj se je sezidala, pa ni znano; gotovo je le, da pred 1709; križeva je bila zidana 1740. Oltarjev je, predno sta se bili postavili kapeli, bilo čvetero; stal je namreč tudi sredi cerkve oltar; bil je posvečen sv. Katarini in sv. Barbari; 1617 pa se je povodom škofovske vizitacije zaukazalo odstraniti ga, da se pridobi prostora.

Ob enem se je naročilo, naj se na glavnem oltarju napravi okrogel lesen tabernakelj, znotraj prevleče z rudečo svilo, zunaj pa pozlati in poslika. Do tega časa torej jareninska cerkev še ni imela tabernaklja, ampak sv. Rešnje Telo se je shranjevalo v omarici, ki je bila v steno vdolbena, kakor je v starih časih sploh bila navada.

Najstarejša cerkvena zidina je danes kapela sv. Mihaela. Vendar sledi že iz prej povedanega, da je trditev, da bi sv. Ciril in Metod bila maševala v njej, kriva, ker takrat te kapele še ni bilo; če sta sploh maševala v Jarenini, se je moglo to-le zgoditi v prvi, leseni cerkvi.

Zvonilo jareninske cerkve je veličastno in izvzemši Maribor daleč na okrog najmogočnejše; v trdnem in razsežnem stolpu visi 6 zvonov. 1. tehta 72 starih stotov in je stal ravno toliko goldinarskih stotakov; darovala sta ga 1870 Jožef in Ana Vajngerl v Gačniku; 2. tehta 34 st.; kupili so ga 1845 župljani; 3. tehta 18 st. in je bil vlit 1691; 4. je najstarejši in težek 9 st. Blagoslovljen je bil 2. novembra 1535 in ima zanimiv napis: med drugim se čita: „Leta 1533 je Turck opustošil Štajersko“, kar pa je pomota, ki jo je gotovo zakrivil zvonar; kakor vemo, so Turki bili na Štajerskem eno leto poprej. Dalje: „Gospod, varuj svoje ljudstvo ter naša polja in vinograde!“ 1846 se je zvon moral preliti. 5. je tudi star ter je bil 1870 na cerkvene stroške prelit in tehta 13½ st. 6. tehta 2 st.; darovala sta ga 1870 Janez in Marija Šmirmaul na Vajgnu.

Pokopališče je nekdanj bilo okoli cerkve. 1532 se ga Turki s to vred oskrunili; zato se je istega dne kakor prej omenjeni zvon blagoslovil znova, naslednjega dne pa posvetila cerkev. V vizitacijskem protokolu l. 1617 pa o pokopališču čitamo: „Na pokopališču je vse polno nesnage, ki se mora odstraniti; tudi se mora drevje posekati. Sredi pokopališča se naj postavi velik, rudečebareven križ s podobo Križanega, ob vznožju pa posodica z blagoslovljeno vodo.“ Nadalje izvemo: Na pokopališču so do takrat imeli neki križ, ki je služil kot sramotilni

steber, na kojega so vezali očitne prešestnike. S tem se je znamenju sv. križa in pokopališču delala nečast; zato je škof to prepovedal in zaukazal, naj se sramotilni steber postavi zunaj pokopališča.

Vsled naredbe cesarja Jožefa II. se je pokopališče od cerkve moralo odločiti in se je premestilo tje, kjer se nahaja še danes.

Končno še nekaj iz omenjenega vizitacijskega zapisnika, kar nam osvetljuje tedanje cerkvene razmere. Kakor vemo, je jareninska župnija tedaj imela tri podružnice: Sv. Ilj, Sv. Jakob in Sv. Kungoto. Tudi te cerkve je škof obiskal. V Sv. Ilju je bila služba božja dve nedelji v mesecu, na kvaterno nedeljo in o praznikih apostolov in Matere božje. Pri Sv. Jakobu je bila vsako nedeljo maša in pridiga, ne pa o praznikih. Pri Sv. Kungoti je bila vsako zadnjo nedeljo v mesecu maša in pridiga, dalje na praznik sv. Kungote in sv. Henrika in na obletnico posvečevanja cerkve. Jareninski župnik, Adam Prepost, je bil doma iz oglejske škofije, študiral je v Građcu, sv. rede pa 1602 prejel od zagrebškega škofa. Živel je poprej precej pohujšljivo, katehitični pouk in poslednje olje v jareninski župniji nista bila v navadi. Jareninski župnik je imel takrat 7 vinogradov, 26 veder vinske in 30 graških mernikov prosene zbirce. Vzdrževati pa je moral na svoje stroške dva kaplana. Prvi kaplan je takrat bil Jurij Plevnik (Plebbnigg), star okoli 35 let. Zapisnik ga hvali, da je bil priden duhovnik. Poleg hrane in podrte koče, v koji je stanoval, ni imel drugih dohodkov, kakor okoli 40 mernikov zrnske zbirce in nekaj vinske. Drugi kaplan, Feliks Cesar, pa ni hotel stanovati v Jarenini, ampak vzdržaval se je v Mariboru, kjer je imel beneficij sv. Katarine; niti pred škofa ni hotel priti. Ker je število župljanov bilo silno veliko in nikakor nista mogla zadostovati dva duhovnika, zato se je Cesarju naročilo, da pride stanovat v Jarenino in naj pomaga župniku, če ne, pa naj pusti kaplanijo in si župnik naj poskrbi drugega kaplana.

To torej o jareninski cerkvi in kar je z njo

v zvezi. Malo je; o Jareninskem dvoru pa niti toliko ne morem povedati. Zgodovinskih podatkov mi sicer ni manj na razpolago, ali prvič so tako pičli, da iz njih samih ni mogoče sestaviti slike, drugič še nisem imel prilike zgrado natančneje preiskati, tretjič pa mi doslej še tudi ni bilo mogoče prepričati se, koliko resnice je v tem, kar se pripoveduje o dvoru. Pravijo namreč, da je dvor nekdaž stal nižje od sedanjega in da je sedanji dvor, ki ima dva trakta: vzhodno zapadnega in severno južnega, imel svoje dni štiri trakte v podobi kvadrata, tako da je studenec, ki se zdaj nahaja na južni strani dvora, stal sredi velikega dvorišča in da se je od te zgrade ohranil le prej omenjeni vzhodno zapadni trakt. Ta-le kaže znake iz druge polovice 15. ali prve 16. stoletja, dočim nosi severno južni trakt na zapadnem pročelju letnico 1755. Zgodovinski podatki pa so sledeči: 1489 je admontski opat nekemu Erh. Kraynerju prepustil urad in desetine v Jarenini na 10 let; zato pa ima samostanu na leto plačati 24 funtov in dvor, ki je v zadnjih vojskah (bržčas z Madžari) hudo trpel, zopet dobro popraviti. — 1532 je dvor pogorel (Turki). — 1548 se je na dvoru postavil nov „Stock mit der Meierstube“ ter odstranil grajski jarek. Ali je ta „Stock“ nadstropje ali pa posebno poslopje, ni povedano. — Na južni strani vzhodno zapadnega trakta vzdani kamen ima napis

L. A.

(Admontski grb.)

15 73

Začetni črki pomenita „LeiBer Ana“, ki je tedaj (od 1562 do svoje smrti) imela urad v najem. — 1575 se je LeiBer Ana zavezala, da močno razpadli dvor da popraviti. — 1628—59 se je dvor temeljito prezidal.

Danes sta oba trakta enonadstropna; v novejšem se nahaja kapela sv. Urbana, patrona Jareninskega dvora, in v njej poleg drugih slik tudi slika Jareninskega dvora z jareninsko cenkvijo, ki

popolnoma soglaša s sliko v knjigi „G. M. Vischer: Topographia. 1681.“

Klončno še omenim kameniti, vendar že precej poškodovani križ, ki stoji na travniku južno od dvora. Križ je po slogu iz 17. stoletja in ima na podnožju admontski grb, v hišici na gornjem koncu pa slike sv. Urbana, sv. Benedikta, sv. Marije Brezmadežne in sv. Blaža.

Izpregovoriti mi je tudi par besedi o sliki, ki sem jo knjižici postavil na čelo. Rad bi namreč bil tudi v sliki pokazal jareninsko cerkev in Jareninski dvor starejše dobe. Ker se taka slika nahaja edino-le v Jurija Mateja Vischerja 1681 izdani knjigi „Topographia“, sem jo vzel iz te-le. Vischer je gradove, samostane in mesta štajerske dežele narisal, bakrorreze pa mu je izdeloval Andrej Trost. Na pričujoči sliki vidimo v ospredju Jareninski dvor, ob strani jareninsko cerkev, v ozadju pa še cerkev sv. Marjete. Prižnavam, da mi ni, možno, jo z istino spraviti v soglasje; Jareninski dvor se nam sicer prikazuje kot stavba 17. stoletja, kakor bi tudi bilo mogoče, da je vsled onih prizidav, ki so se bile vršile 1628—59, in ki se v zgodovini navajajo kot zadnje, dvor dobil to-le podobo; toda v sedanji zgradi ne zasledim ostankov gradu, kakoršnega nam kaže slika; jareninska cerkev pa je takšna mogla biti le v predgotški dobi; potemtakem bi jo bil risek po kaki stari sliki posnel uro pa pri-djal, kajti stolpne ure nahajamo še-le v 14. stoletju. Bodisi temu tako ali tako, popolnoma brez vrednosti slika ni, mogoče pa je tudi, da jo nam razjasni prihodnost.

Viri:

Beiträge zur Kunde steierm. Geschichtsquellen.

Letn. 1873, 1874, 1876, 1877, 1879, 1882.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Letnik 1907.

Dr. Hlubek F.: Ein treues Bild des Herzogtums Steiermark. 1860.

- Dr. Kos F.: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. 1. in 2. zv. 1903—06.
- Kronika jareninske šole.
- Dr. Luschin v. Ebengreuth A.: Österreichische Reichsgeschichte. 1896.
- Dr. Mayer F.: Geschichte der Steiermark. 1898.
- Mitteilungen des histor. Vereines für Steiermark. Letn. 1892, 1893, 1897.
- Muchar v. A.: Geschichte der Steiermark. 8 zv. 1844—67.
- Orožen I.: Das Bistum und die Diöcese Lavant. 1. zv. 1868.
- Dr. Peinlich R.: Geschichte der Pest in Steiermark. 2. zv. 1877—78.
- Schmutz K.: Histor. topogr. Lexikon von Steiermark. 4. zv. 1822—23.
- Vizitacijski protokol dne 8. 10. 1617 v kn. šk. arhivu v Gradcu.
- Voditelj v bogoslovnih vedah. Letn. 1900.
- Wichner J.: Geschichte des Benediktiner-Stiftes Admont. 4. zv. 1874—80.
- Dr. Zahn v. J.: Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter. 1893.
- Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark. 3. zv. 1875—1904.
- Historischer Atlas der österr. Alpenländer. I. odd., 1. zv. Erläuterungen zu dem histor. Atlas der österr. Alpenländer. Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. 1906.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

0 551800

00000441902

